

Contramine slavernijverleden

In nummer 3 van jaargang 124 (2011) heeft *Tijdschrift voor Geschiedenis* een artikel gepubliceerd over ‘Slavernijgeschiedenis in de landelijke dagbladen’. Het betoog van de auteur, Patricia D. Gomes, heeft een reactie opgeroepen bij twee historici, P.C. Emmer en G.J. Oostindie, die hieronder staat afgedrukt, gevolgd door een dupliek van Gomes en een naschrift van de TvG-redactie.

White is White and Black is Black and the twain shall never meet? *Reactie op Patricia D. Gomes, ‘Slavernijgeschiedenis in de landelijke dagbladen’*

P.C. Emmer en G.J. Oostindie

In haar bijdrage ‘Slavernijgeschiedenis in de landelijke dagbladen’ (*Tijdschrift voor Geschiedenis*, 124/3, 351-367) bespreekt Patricia Gomes in kritische zin een aantal publicaties over slavenhandel en slavernij in de pers. Zij beperkt zich daarbij, in 2011, tot de periode 1997-2005. Waarom zij de hierop volgende jaren buiten beschouwing laat is ons onduidelijk. Zij licht dit niet toe en kennelijk heeft de redactie haar ook deze voor de hand liggende vraag niet dwingend voorgelegd; maar dit terzijde.

Hoewel de algemene titel van haar bijdrage anders zou doen vermoeden, bevatten de pagina’s 356-367 een doorlopende aanval op slechts twee auteurs, Emmer en Oostindie. In deze reactie willen de gekritiseerde auteurs geen poging doen om op alle verdraaiingen, misverstanden en beledigingen te reageren. Wij beperken deze reactie tot die punten, die overduidelijk op gespannen voet staan met de criteria die een wetenschappelijk historisch tijdschrift behoort aan te leggen.

Door gezamenlijk te reageren stellen wij ons bloot aan het risico het door Gomes gecreëerde beeld te bevestigen dat ‘witte wetenschappers’

immer een front maken. Dat is in algemene zin niet zo, en zoals overigens ook Gomes opmerkt (pp. 360-1) schreef Oostindie uitgesproken kritisch over de toonvorming van Emmers deelname aan het debat over het slavernijverleden, dat onvermijdelijk – daarover zijn wij het volstrekt met Gomes eens – niet alleen een wetenschappelijke, maar ook een maatschappelijke dimensie heeft. Dat neemt niet weg dat wij beiden het roerend eens zijn dat er geen witte of zwarte wetenschap kan zijn, maar slechts wetenschap, tout court. Natuurlijk zijn er verschillende manieren om naar het verleden te kijken, kan het verleden verschillend worden geïnterpreteerd en onvermijdelijk maakt een zo heftige thematiek als die van slavenhandel en slavernij heftige emoties los, vooral bij de zwarte nazaten. Dat dit bij ‘witten’ minder het geval is kan pijnlijk zijn en boosheid oproepen, het kan ook onderwerp van wetenschappelijk onderzoek zijn. Maar inmiddels blijft de taak van de *historische* wetenschap toch primair om, met alle respect voor alle emoties, relevante vragen te stellen over het verleden en te zoeken naar gegevens en verklaringen die een plaats krijgen in een wetenschappelijk discours

waaraan iedere gekwalificeerde historicus op basis van argumenten en feitenkennis kan deelnemen.

Hoe dan te reageren op Gomes' polemieken? De keuze is moeilijk, omdat zij zoveel overhoop haalt en insinuaties haar hele betoog schragen. Soms richt haar betoog zich wat breder. Zo beklagt zij zich in een lang intermezzo over het feit dat de periode van het Staatstoezicht in Suriname zo weinig bij het debat over de slavernij wordt betrokken. Dat kan zijn, maar het ontgaat ons volkomen wat daarachter de boze opzet zou kunnen zijn en hoe meer aandacht voor deze periode het algemene beeld van de slavernij zou veranderen. Maar de kern van haar bijdrage is toch een kritiek op de als verhullend, misleidend en arrogant afgeschilderde 'witte' geschiedwetenschap, gepersonifieerd door Emmer en Oostindie.

In haar bijdrage komt Gomes met geen enkel nieuw feit over de slavernijperiode en nauwelijks met feitelijke kritiek op ons werk. In feite beperkt zij zich tot een uiteenzetting waarom de witte wetenschap en in het bijzonder ons werk niet bijdraagt aan de verwerking van de trauma's die het slavernijverleden zou hebben nagelaten, vooral onder de zwarte nazaten. Zij houdt ons voor dat wij 'voor het belang van de geschiedenis [hadden] kunnen kiezen', door te 'besluiten om samen met de zwarte historici de slavernijgeschiedenis via een *talking cure* van trauma's te ontdoen en zo te komen tot een inclusief perspectief' (p. 367). Dat lijkt ons geen wetenschappelijke, maar een maatschappelijke en wellicht zelfs een sociaal-medische opgave. Dat begint uiteraard al met de vraag wat in hemelsnaam 'het belang van de geschiedenis' is waarvoor wij hadden moeten kiezen.

Duidelijk is ons wel dat Gomes de interpretatie en verbeelding van de geschiedenis wil gebruiken ter ondersteuning van haar opvatting dat sommige zwarten een trauma hebben ten gevolge van de koloniale slavernij, dat 'de witten' onvoldoende op de hoogte zijn van dat trauma of daar te weinig rekening mee houden. Een correct beeld van het slavernijverleden kan alleen maar worden bereikt wanneer meer zwarte nazaten een bijdrage leveren aan het onderzoek naar en de beeldvorming over de geschiedenis van slavenhandel en slavernij. In het begin van haar bijdrage bewijst ze weliswaar lippendienst

aan de inwisselbaarheid van de onderzoeker, ons inziens het cruciale principe van elke vorm wetenschapsbeoefening, maar al snel komt de aap uit de mouw (p. 353): 'In mijn optie [sic] is "mijn" zwarte geschiedenis onderbelicht gebleven in de gangbare geïnstitutionaliseerde geschiedschrijving. Ik stel vragen die nog niet zijn gesteld en ik zoek naar antwoorden die nog niet of onvolledig zijn gegeven. En ik gebruik bronnen die onontgonnen of anders ontgonnen waren.'

Dit roept twee vragen op. De ene en inhoudelijk meest interessante is om welke nieuwe vragen, bronnen en antwoorden het dan zou gaan; hierover blijft het echter, inhoudelijk, in de hele bijdrage van Gomes oorverdovend stil. Waar zij 'onderbelicht' schrijft lijkt zij vooral te bedoelen dat de conclusies van het onderzoek haar niet aanstaan: het verleden is 'anders belicht' dan haar zint. De andere vraag is er een naar de bekende weg: hoe komt het dan dat een en ander zo 'onderbelicht' is gebleven? Gomes' antwoord is uiteraard dat dit voortvloeit uit het feit dat 'witte' historici een ander referentiekader hebben, waarin 'etnische afkomst' een belangrijk onderdeel is. Kortom, in goed Nederlands beweert de auteur dat ras een doorslaggevende invloed heeft op de geschiedbeoefening.

Dat principe behoort naar onze mening niet thuis in een wetenschappelijk tijdschrift. Gomes' opvatting maakt immers elk serieus wetenschappelijk debat zinloos. Om Rudyard Kipling te parafraseren: 'White is white and black is black and never de twain shall meet'. Daarom is de rest van onze reactie niet alleen aan haar gericht, maar ook en vooral aan de redactie van dit tijdschrift en aan de anonieme 'peer reviewer', die we voortaan de referent zullen noemen. Daarbij gaan we ervan uit dat het redactiebeleid van *Tijdschrift voor Geschiedenis (TvG)* zich conformeert aan dat van andere wetenschappelijke tijdschriften. Vandaar dat we eerst een procedurele fout signaleren. In strijd met de internationaal geaccepteerde usance om meteen een weerwoord op te nemen bij de publicatie van uitvoerige kritiek op het werk van een of twee personen heeft de redactie van *TvG* ons niet om zo'n reactie gevraagd. Om die ruimte moesten we zelf vragen, nadat wij het artikel onder ogen kregen (niet door toedoen van de redactie). De redactiesecretaris deelde desgevraagd mede dat het artikel van Gomes een 'peer review' heeft

ondergaan en dat deze procedure de redactie zou ontslaan van de plicht zich aan dit gebruik van wederhoor te houden. Die samenhang ontgaat ons en onze ervaring met andere wetenschappelijke tijdschriften leert het tegendeel.

Wat de bijdrage van Gomes betreft, vragen we ons in de eerste plaats af waarom de redactie van *TvG* überhaupt een bijdrage heeft opgenomen, die zo duidelijk de principes van de wetenschapsbeoefening negeert door visies op het verleden zo sterk te verbinden met etnische afkomst; weliswaar nuanceert Gomes die koppeling enigszins (p. 353), maar toch blijft dit de kern van haar betoog. Elk wetenschappelijk historisch vaktijdschrift dient ondubbelzinnig de opvatting af te wijzen dat alleen geboren en getogen Nederlanders de geschiedenis van hun land zouden moeten schrijven, dat alleen overtuigde communisten en nationaalsocialisten in staat zouden zijn om de geschiedenis van deze ideeënstelsels te onderzoeken, dat alleen vrouwelijke historici geschikt zijn om vrouwengeschiedenis en arbeiders om arbeidersgeschiedenis te schrijven en zo voort. Keer op keer heeft *TvG* in zijn bijdragen en recensies duidelijk gemaakt dat historici uit bijvoorbeeld Australië uitstekende studies kunnen schrijven over de Italiaanse Renaissance en dat Duitse historici een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de koloniale geschiedenis van Zuid-Amerika.

In dit specifieke geval kunnen we nog wijzen op de nieuwe online *database* met alle bekende gegevens van de Atlantische slavenhandel (www.slavevoyages.org). Die verzameling gegevens kon alleen tot stand komen door samenwerking van historici werkzaam in verschillende continenten en met alle mogelijke huidskleuren. Deze *database* illustreert treffend dat ras geen merkbare rol hoeft te spelen in het wetenschappelijke onderzoek naar slavenhandel en slavernij. Dat het 'raciale' denken van Gomes zich daarmee niet verdraagt, ligt voor de hand. Maar dat ras een doorslaggevende factor in de geschiedbeoefening zou zijn, is bij ons weten sinds mei 1945 (en waarschijnlijk ook daarvoor) nog niet in het *TvG* beweerde.

De verwoestende werking van deze raciale geschiedopvatting komt voortdurend naar voren in de kritiek van Gomes op Oostindie en Emmer. Wij noemen drie voorbeelden per auteur, omdat een reactie op alle door Gomes

geuite kritiek slechts meer van hetzelfde zou betekenen. In alle gevallen menen wij dat de bewerkingen en redeneringen van Gomes eenzijdig of onjuist zijn en niet thuishoren in een wetenschappelijk tijdschrift als *TvG*. Wij vragen ons in gemoede af hoe de redactie en referent dit alles hebben kunnen laten passeren.

In zijn publicaties heeft Oostindie herhaaldelijk de vraag opgeworpen waarom van alle groepen, die in het verleden collectieve trauma's hebben opgelopen, alleen onder (sommige) nazaten van *enslaved Africans* een vertoog over collectief trauma leeft, een trauma dat nog steeds zou worden beleefd en dat van generatie op generatie zou worden doorgegeven. Oostindie zoekt naar verklaringen, maar geeft bij gebrek aan goed sociaalpsychologisch onderzoek nergens een definitief antwoord. Volgens Gomes had hij de vraag niet eens mogen opwerpen. Enerzijds verwijt zij hem in dit opzicht een gebrek aan respect voor gevoelens onder de nazaten. Anderzijds, over een geheel andere boeg, meent zij dat verwijzingen naar trauma de beeldvorming van zwarten maar negatief zouden beïnvloeden. Dat commentaar botst met de beginselen van wetenschappelijk onderzoek. Bovendien is de kern van hetgeen Oostindie hierover in vele publicaties heeft geschreven, nota bene ook in het *TvG*, nu juist niet dat er wel of geen transgeneratieel overgedragen slavernijtrauma zou zijn, maar dat hierover weinig bekend is en niettemin zonder enige empirische onderbouwing van alles over wordt beweerd. Gomes' bezwering dat we 'niet behoeven te twifelen aan het bestaan van deze fenomenen' (p. 358) is van een tekenende onwetenschappelijkheid. We behoren als onderzoekers juist per definitie aan alles te twifelen – in dit geval vooral vragen te stellen over de frequentie en intensiteit van zo'n mogelijk collectief trauma. Een enkele verwijzing naar Frantz Fanons *Peau noire, masques blancs*, uit 1952 (!), voldoet niet.

Een tweede voorbeeld betreft de kritiek van Gomes dat Oostindie in zijn publicaties steeds andere cijfers noemt over de omvang van de Atlantische slavenhandel. Voor de goede orde, Oostindie neemt in zijn recente publicaties stelselmatig de laatste stand van zaken van genoemde online *database* over. Gomes noemt zelf geen andere cijfers. Die zijn er waarschijnlijk ook helemaal niet, want van alle intercontinentale migratiestromen is juist de trans-Atlantische

slavenhandel het best onderzocht. Als de kwantitatief georiënteerde slavernijhistorici ergens trots op kunnen zijn, dan is het wel het tellen van de Afrikaanse slaven, die naar de Nieuwe Wereld zijn gebracht. Dat er nog steeds nieuwe data boven tafel komen en dat er in de afgelopen jaren bijstellingen zijn geweest, is onvermijdelijk in dit geval. Het gaat immers over een intercontinentale migratiestroom, die bijna vier eeuwen lang is doorgegaan en vele miljoenen mensen heeft omvat. Wat opvalt, is juist het feit dat de nieuwe berekeningen altijd maar een paar procent afwijken van de vorige. De opmerkingen van Gomes hebben dan ook niet ten doel de lezer nieuwe inzichten te verschaffen in de omvang van de slavenhandel, maar om twijfel te zaaien over de wetenschappelijke integriteit van Oostindie.

Een laatste voorbeeld betreft de opvatting van Gomes (p. 363) dat Oostindie zich 'generaliserend en denigrerend' uitliet 'over de zwarte nazaten' toen hij opmerkte dat sommige Antillianen en Surinamers helemaal geen behoefte hebben aan wetenschappelijk geschiedschrijving over slavenhandel en slavernij, maar alleen aan verhalen, die het kwaad van deze instituties benadrukken. De opmerkingen van Oostindie zijn niet denigrerend, maar beogen een wetenschappelijk doel, namelijk het onderscheiden van intersubjectief vastgestelde wetenschappelijke gegevens over het verleden van door emoties gekleurde, niet empirisch ondersteunde interpretaties. Dat geldt ook voor de constatering dat sommige Nederlanders na afloop van de Bezetting behoefte hadden aan geschiedenis, waarin het aantal Nederlandse verzetsdaden tijdens de periode 1940-45 zo groot mogelijk werd gemaakt en alle kwaad aan de bezetter werd toegedicht. In historiografische studies komt deze problematische hang naar eenzijdigheid in de niet-wetenschappelijke geschiedschrijving vaak ter sprake, en terecht.

De wetenschappelijke en meer populaire geschriften van Emmer kunnen evenmin de toets der kritiek van Gomes doorstaan. Bijzonder bont maakt ze het met de insinuatie dat Emmer een voorstander is van 'de koloniale knoet' op Haïti (p. 363). Waren de Haïtianen maar langer koloniaal onderdaan gebleven, dan 'zouden ze de aardbeving beter hebben doorstaan, want dan hadden ze betere huizen gebouwd'. Dat Gomes Emmer van reactionair koloniaal racisme

beschuldigt, past in haar betoog. Maar dat de referent en de redactie bij een dergelijk overduidelijke beledigende passage niet even de voetnoot hebben gecontroleerd, is een onvergeeflijke omissie. Dan hadden ze kunnen constateren dat Emmer in het in de noot genoemde artikel in *de Volkskrant* de bouwwijze van de huizen op Haïti helemaal niet noemt, laat staan een verband legt met de aardbeving. De voetnoot is een leugen.

Vervolgens probeert Gomes twijfel te zaaien over het inmiddels alom geaccepteerde feit dat de voedselsituatie van slaven in de koloniën in de Nieuwe Wereld gunstig afstak tegen de voedselsituatie van slaven in Afrika en dat zulks ook gold voor het ziektemilieu. De koloniale slavernij kende gelukkig dus toch een lichtpuntje, maar dat is helemaal niet naar de zin van Gomes. Ze citeert een passage, waaruit duidelijk wordt dat slaven in de VS gemiddeld zeven centimeter langer werden dan slaven in het Caribische gebied (p. 366). Dat is een kromme redenering en een *non sequitur*, want die informatie spreekt niet tegen dat de slaven in de Nieuwe Wereld gemiddeld langer waren dan die in Afrika, maar bevestigt dit feit met de toevoeging dat de situatie voor de slaven in Noord-Amerika nog beter was dan in het Caribische gebied.

Zoals gezegd zou de reactie op de op- en aanmerkingen van Gomes nog vele bladzijden kunnen vullen, maar we sluiten af met de haar algemene kritiek dat Emmer 'de zwarte nazaten' met zijn boek *De Nederlandse slavenhandel, 1500-1850* 'op respectloze manier bejegende' (p. 360). Dat is een lastig criterium, dat geen vanzelfsprekende plaats kan hebben in de wetenschappelijke geschiedschrijving. Moet de historicus, die de rol van de NSB in de Jodenvervolgning onderzoekt, vrezen voor het feit dat zijn conclusies wellicht te weinig respect tonen voor de nazaten van de NSB'ers? En datzelfde geldt – om maar wat te noemen – voor het wetenschappelijk historisch onderzoek naar de rol van Nederlandse soldaten tijdens de Atjeh oorlog, de oorlog in Joegoslavië en de politionele acties in Nederlands Indië en die lijst kan nog veel langer worden. Natuurlijk streeft een historicus ernaar het verleden en de actoren in het verleden op integere wijze te benaderen, maar daarbij hoort niet het verdonkeremanen van feiten die hedendaags voor sommigen als onaangenaam worden ervaren. Daarover zijn wij het

roerend eens, hoezeer wij het in het verleden ook publiekelijk oneens zijn geweest over de toonvoering in het debat over het slavernijverleden en de mogelijke erfenissen ervan.

De hier genoemde voorbeelden geven aan hoe gemakkelijk de blik op het verleden vertoebeld kan worden door emoties, politieke voorkeuren en persoonlijke frustraties. Dat is soms onvermijdbaar, maar de professionele historicus hoort ernaar te streven om de invloed van deze verstorende factoren op zijn of haar werk zo veel mogelijk uit te bannen. Daarvan is in de bijdrage van Gomes geen sprake, integendeel. Uit haar bijdrage leren we veel over het meerstemmige heden en haar persoonlijke *Werdegang*, maar niets over het verleden. We leren wel dat haar

verontwaardiging over de uitsluiting van haar 'zwarte' visie uit het reguliere publicatiecircuit (p. 362) in ieder geval geen betrekking kan hebben op de redactie van het *TvG*. Verschuift het eerbiedwaardige *Tijdschrift voor Geschiedenis* soms stilletjes zijn terrein in de richting van een postmodern *anything goes*? Laat het niet waar zijn!

P.C. Emmer is emeritus hoogleraar Europese Expansie en Migratie aan de Universiteit Leiden.

G.J. Oostindie is hoogleraar Caraïbische Geschiedenis aan de Universiteit Leiden en directeur van het Koninklijk Instituut voor Taal- Land- en Volkenkunde.

'If you don't tell it like it was, it can never be as it ought to be'

Patricia D. Gomes

Toen de slaafgemaakten onder aansporing van de zweep van de slavenhouders ten behoeve van het moederland eeuwenlang zwoegden op de bloedhete plantages in 'de West', hadden zij vast nooit kunnen dromen dat hun nazaten eens 'in het land van de overheerser' zouden wonen en dat hun kant van deze geschiedenis ontsluitend zou worden. Een 'ontmoeting' met de voorouders in Afrika of een reis naar de hemel lag meer binnen hun bereik, als we hun overgeleverde gebeden, verhalen, liederen en gezegdes mogen geloven.

Dat het 'ondroombare' toch gebeurde, is te danken aan hun nazaten en die van hun kwelgeesten die buiten het gangbare patroon dachten. Deze witte en zwarte andersdenkenden zagen dat de toestand moest veranderen. In een proces van verzet, 'abolitionistische' betrokkenheid, Engelse (politieke en morele) druk en economische noodzaak veranderden zij de tijdgeest waardoor er een einde kon worden gemaakt aan

de slavernij in de Nederlandse koloniën. Na deze afschaffing en ook die van het staatstoezicht in Suriname, zetten latere generaties de strijd voort tegen de erfenis van dit verleden. Deze erfenis bestaat uit het op een witte en lichte huidskleur gebaseerd superioriteitsdenken en uit een negatief zelfbeeld bij zwarten. Beide worden intergenerationeel doorgegeven. Omdat het verschil in huidskleur en sociale positie in het voormalige moederland het grootst is, vindt de strijd vooral hier plaats.

In onze tijd wordt deze strijd vooral met woorden gevoerd en het gevechtsterrein is de geest. Het superioriteitsdenken manifesteert zich nu meestal versluitend als kapitalistisch uitsluitingsmechanisme, als natuurlijke voorkeur en als natuurlijke sociale scheidslijn. Problematisch is ook dat bepaalde uitingen en gebruiken naar hun aard niet racistisch zijn, maar wel in hun uitwerking. Neem – om dicht bij huis te blijven – de gewoonte om de auteurs